

EVANG. EGYZHÁZ ÉS ISKOLA.

Előfizetés díja :

Egész évre . . . 6 frt
Fél évre . . . 3,
Negyedévre 1 frt 50 kr.
Egy szám ára 12 kr.

MEGJELENIK MINDEN CSÜTÖRTÖKÖN.

Felelős szerkesztő és kiadó:

V E R E S J Ó Z S E F.

Hirdetés díja :

Egész oldal . . . 8 frt
Fél oldal . . . 4 „
Negyed oldal . . . 2 „
Ennél kisebb . . . 1 „
Bélyeg külön 30 kr.

Uj év kezdetén.

Te vagy reményem sziklaszála,
Erősségem, én Istenem!
Deríts fényt rám, boríts homályba:
Bizom Te benned szüntelen!
Kiterjeszted szárnyad fölöttem,
Ha szívem tépi fájdalom,
Te vagy velem minden örömben,
Te vagy fénylő tűzoszlopom!

Oh légy velem küzdelmeim közt,
Erőnek lelke, légy velem!
Sikernek harmatával öntözd,
Munkámat édes Istenem!
Hozzad sohajt, a ki erőtlen,
Segélyül hívja szent neved,
Hív gyámolóm nehéz időkben,
Ne hagyj el, örök szeretet!

Te voltál eddig is vezérem,
Te biztatlál, ha csüggedék.
Boidog, a kit búban, veszélyben
A te lelked szerelme véd!
Neved fénylett, mikép a csillag,
Ha éj homálya szállt reám,
A dúlt szívnek Te adsz nyugalmat,
Áldás fakad kezed nyomán.

Tekints reám szánó szemekkel,
Áraszd reám irgalmadat!
Sok vétkemet, uram, feledd el,
Mely lelkemhez hozzá tapadt.
Magasba tör vágyam merészen
S a test alá a porba von,
Arasznyi létem terhét érzem,
Vériték gyöngyöz arczomon.

Te vagy, ki az ember szívébe
A hit virágát ülteted.
Óh halld meg, csüggedők reménye,
Midőn lelkem sóhajt feléd.
Miként az illat, száll föl hozzád,
Az égbe esdő sóhajom,
Oszlasd el homlokom boruját,
Kísérj áldással útamon!

KOVÁCS SÁNDOR.

Sylvester.

A végtelen idő homokóráján lepergett ismét egy fővényszem: az 1897-ik esztendő is immár csak -- volt. Igaz, e „volt“ annak szempontjából, a ki örökkön örökké „van,“ csak pusztá szó, miként a lepergett fővényszem sem hull ki a homokórából: de jelentőségteljes fogalom az nekünk, arasznyi létü véges embereknek; határjelző, a melynél jó megállnunk, jó magunkba szállnunk, hogy az esztendő 8760 órájából legalább ezt a legutolsó a komoly számadás órájává tegyük a multak cselekedetei felett a jövő számára.

Jó lélekkel elmondhatjuk, az 1897-ik esztendőt nem töltöttük el munkátlanul. Alkottunk, teremtetünk. Egyházkormányzati, egyháztársadalmi mezőn munkások, szorgosak voltunk, a lelkipásztorkodásnak is mintha új, intensivebb korszakába léptünk volna: ámde mind e szorgalmatosságunk s sokra való igyekezetünk mellett nem feledkezünk-e meg Márthaként arról a jobb részről, a melyet Mária választott? Avagy legalább nem szorult-e eme „jobb rész“ ama szorgalmatoskodásunk mögött a háttérbe?

Egyetemes egyházunknak a zsinati törvényekben megépített alkotmányát ez évben is szilárdabbá

tettük. A „kikerekítés“ ütötte sebek szépen hegednek s a testvérek, ideigtartó bizalmatlanságukat feladva, kezdenek ismét összesimulni az egyetemes tűzhely körül. Jól van ez így, de hogy az eredmény teljes s egyetemes egyházalkotmányunk megdönthetetlen és szilárd legyen, ahhoz még egyéb is szükséges. Szükséges, hogy a nemzetiségi kérdés, mint a melynek a vallással semmi köze, a gyülekezések termeiből egyszer s mindenkorra s minden fokozaton eltűnjék. Hogy az anyanyelv használatának kérdésénél az egyházkormányzat minden fokozatán nem a „quid juris,“ de a „quid consilii,“ vagyis nem a „csak azért is így vagy úgy beszélnek,“ de az „úgy beszélnek, hogy megértsenek és hogy közreműködésemmel a közjót szolgáljam“ elve kerüljön uralomra; a mi amaz előbbi feltétel mellett, hiszem, be is fog következni. Hogy kerületeink készséges jóakarattal s a régi particularis érdekeket a kellő határok mögé szorítva illeszkedjenek az egyetemes egyház organikus szervezetébe. Hogy világi uraink győződjenek meg végre-valahára arról, hogy az őket illető egyházi hivatalok nem holmi az ősök diszmentéjével átöröklött személyes vagy családi privilegium csupán s nem bitang lépcsőfok, a melyet elrugok magam alól, ha általa a politikai élet valamely magasabb fokozatába eljutottam. Hogy papjaink ezentúl is, sőt még fokozottabb mértékben dolgozzanak, nemcsak az Úr szőlőjében, de az Úr szellemében is — s ne igyekezzenek mást ismerni és hirdetni és a lelkekben életre kelteni, csak a Krisztust; és ne más eszközzel, csak az Igével, az Igében gyökerező hittel, mely a szeretetben él és nyilatkozik meg.

Mert könnyű a szeretetet praedicálni s nehéz azt, hogy úgy mondjam, megélni, vagyis személyes életünkkel megvalósítani úgy, a mint azt a Mester cselekedte. Ezért is volt aztán az ő praedicationának olyan hatása! Ezért volt az s marad is mindörökké — „evangelium.“ — Lám ott van ez év legnagyobb alkotása, az egyetemes nyugdíjintézet. Szép intézmény, áldott intézmény, de édes Istenem, mi másként állna az már most, a kezdet kezdetén is, ha a szeretet elvét, a nagy hangosan hirdetett „charitativ szempontot“ nemcsak a szájunkban, de a szivünkben is viseltük volna! Valljuk csak be, hogy mi papok, a kik a szeretetet praedicáljuk, itt ugyan nagyon is szeretetlenek voltunk. Itt sem az győzött „quid charitatis“, hanem „quid juris.“ Nem vagyunk mi

oly szegények, mint azt önmagunkkal elhithetni szeretnők, épen a nyugdíj dolgában nem. Nem tekintve a kerületi s esperességi nyugdíjintézeteket, igen sok s fejlett helyi nyugdíjintézetünk van, amelyek mind együttvéve bizonynyal igen tekintélyes alaptőkét képviselnek. Vajjon a „charitas“ nem kívánta volna-e meg, hogy a sok kicsit s nagyot összeolvaszszuk és csináljunk az egyetemes, ilyen alakjában, nyomban hatalmas nyugdíjintézetet? Nem kellett volna ezért a „beati possidentes“-eknek most jogigényeikben megrövidülni! A kiket az új nyugdíjintézet életben üdvözölt, azok megkapták volna a régi helyi intézeti járulékot is, utódaik már azonban, az egyetemes mérték alá estek volna. Nem állnak rendelkezésemre kimerítő és biztos statisztikai adatok, azért precíz számokban nem beszélhetek, de azt merem állítani, hogy — ha az összes már meglévő nyugdíjintézeteket a most alakítottal összeolvasztottuk volna, már most a kezdet kezdetén egy-egy nyugdíj 800—1000 forintban lett volna a 400 helyett megállapítható! No, ha mi így szeretjük egymást, akkor ugyan ne prédikáljuk a szeretetet. —

Valljuk be egyébként is, hogy a gyülekezetekben dülő sok mindenféle bajnak is magunk voltunk és vagyunk első sorban az okozói. Sok jócselekedettünk, sok rosszat cselekedtünk, — nem jól prédikáltunk, s ha a prédikációnk jó volt, nem volt annak megfelelő a pastorális munkánk vagy — munkátlanságunk . . . Az alvó már felriadt, a múlt év programmján, főleg a különféle papi értekezleteken, ott ragyogott mindenütt a „belmissio“; sőt nagyralátó s törő lelkek már a „külmisso“ jelszavát is hangoztatják. No mi csak maradjunk meg egyelőre, míg itthon rendbe nem jövünk, a belmissiónál. Mert ha igaz, pedig igaz, az apostoli intés, hogy mindenekkel jót tegyetek, első sorban azonban hitsorsosaitokkal, akkor igaz az a missió szempontjából is s kár idő előtt a hottentottákra és zulukafferekre vetnünk hálónkat akkor, midőn az itthon is lépten-nyomon szakadozik s a halak kihullanak belőle, ki a nazarenismus, ki a baptismus végébe. Ánde azért épen nem helyes dolog, hogy felébredt belmissiói munkásságunknak indító okát főleg a sektákban s az állami anyakönyvvezetés reánk nézve lesújtó statisztikai eredményeiben látjuk egyedül. Hiszen a baj, a mely e jelenségekből egyházunkra háramlik, nem ok, de okozat, okozata az eddigi lazaságnak s nembánomságnak. Ám végezzük a belmis-

siót, de ne hogy visszahódítsunk, hanem hogy a bajnak elejét vegyük, a mi akkor fog megtörténni, ha a lelkeket nem a baptismus vagy nazarenismus vagy felekezetenküliség veszedelmének lidércnyomása alatt, de tisztán önmagukért vesszük belmissiói gondunkba. Tudom én, hogy sokaknak nem fog tetszeni, de leplezetlenül kimondom ebben a számadó órában, hogy a baptismus és nazarenismus nézetem szerint nem veszedelem, de örvendetes jel is, hogy ha e jelenségek miatt valakit gáncs illet, azok nem a baptisták és a nazarenusok, hanem magunk vagyunk. Avagy kelle bizonyitanom, hogy azokban, a kik a sektákhoz tévednek, a legbuzgóbb, a leghívőbb lelkeket vesszük el?! Miért mennek ezek át a sektákhoz? Mert lelkük táplálékot keres, s azt az ősi forrásnál többé meg nem találják! Miért nem tápláljuk hát őket s miért nem tápláljuk úgy, hogy meg is elégtűsük? Azért nem, mert sajnos, manapság nagyobb az institutio, mint a minek az szolgál, több szemünkben az egyház, mint a lelkek üdvössége!

Homályosan beszélek? Hát világosabb leszek! Atyámfiak, ma immáron oda jutottunk, hogy első sorban „lutheránusok“ vagyunk, csak azután keresztények, hogy szörnyen „positivokká“ lettünk s megvetünk, üldözni készek vagyunk mindent, a mi nem a mi dogmánk szerint imádja Istent! De hát vajjon az egyház üdvözíti-e a lelkeket, mint ezt Róma csalhatatlanul hirdeti; avagy nem a maga élő hitéből igazul-e meg kiki, mint ezt az ágostai hitvallás oly klasszikusan tudatra emelte! Ám hivatkozunk hát az ágostai hitvallásra, de akkor a betűvel ne öljük meg a szellemet! Mert nekem azt ugyan senki be nem fogja bizonyítani, hogy ez a confessio azt tanítaná, hogy „extra ecclesiam lutheranum nulla salus“; az ágostai hitvallás csak az Istenországát, ezt az igazi anyaszentegyházat ismeri el, annak a dogmája pedig nem az „augustana,“ sem a „formula concordiae,“ hanem Istennek ígéje! Ha tehát az augustánára hivatkozunk, ne legyünk inkább „lutheránusok,“ mint „christianusok,“ keresztények; s ne nézzük abban a szegény sektázkodó lélekben, hogy „eretnek,“ hanem hogy az is egy szomszédos lélek, a ki az üdvre sóvárog. Próbáljuk csak az ígét így hirdetni — s akkor meglássuk majd: lesz-e, a ki egyházunkból ki fog kívánczoni — s ha magunkat „lutheránusoknak“ tartjuk, legyünk Luther szellemének s ne az ő nevére megalkotott dogmának a katonái, hiszen különben első sorban őt magát

kellene átok alá fognunk (s a római irány ezt meg is teszi) mert a „positiv“ egyházi tan ellen fel mert lázadni!! — Ne feledjük soha egy percze sem, hogy Üdvözítőnk az istennek országát alapította meg, annak evangeliumát hirdette; ám tegyük ezt az ő nyomába — Lutherrel együtt, akkor leszünk igazán „lutheránusok.“ — A reformáció egyháza nem a merev forma, de az élet egyháza. — Az egyoldaluan hangoztatott dogma megtermi az insititutiót, ez megabszorbeálja Lewiathanként a lelket. Példája ennek a római egyház, a mely nekünk intelmül szolgálhatna, hogy ne az uniformisban keressük az igazságot. A reformáció egyháza az evangeliomi szabadság országa, itt nem az objectiv, de a subjectiv hit, — nem a „fides historica“, de a „fides salvifica“ elve uralkodik: olvassuk csak el jól az augustánát s meglássuk, hogy míg reá esküszünk, mennyire elidegenedtünk tőle! Azért atyámfiak, újból hangsúlyozom, lassabban s megfontoltabban avval a „confessióval“ s avval a „lutheri“ névvel! A betű megöl, a szellem az egyedül, a mely él!

Jöjj hát Te, szent szellem, isteni megigazító, dorgáló, békítő pneuma, ki azonos vagy amaz örök Logoszszal, az Igével, végy Te lelkeinkben a jövőben állandó lakást. Hasd át lelkeinket, sziveinket, hogy Veled, Általad építsük egyházunkban Istennek országát. Szabadíts meg a korlátoktól, melyek egymástól elválasztanak, s olvaszd össze sziveinket szent lángoddal, hogy legyünk mindnyájan Istennek kedves edényeivé. Taníts meg mindnyájunkat arra az egyre, hogy sem a nyelv, sem a dogma nem üdvösségünk, hanem hogy egyedül a Krisztus a mi igazságunk és bölcseségünk. Add, hogy öltük magunkra mindnyájan e Krisztust, hogy éljünk ne mi, hanem ő éljen mi bennünk — s akkor, akkor az ő egyházává leszünk igazán, a melyen a poklok kapui sem vesznek diadalmat!

Adjon a jó Isten mindnyájunknak boldog új évet!
Sò.

A monotheismus izraelieknél és görögöknél.

(Folytatás és vége.)

A skeptikus nihilismusból, melyre a sophisták a görög gondolkozást sodorták volt, Sokrates vezette ezt ki. Sokrates elvszerűleg tartózkodni

akart minden theologiai kutatástól; az emberi ész, úgy vélte — nem képes az istenség lényét és műveit kikutatni, s ezen kutatásnak nincs is semmi haszna; s ezért rosszalta a természetbölcsesek törekvését, kik azt hiszik, hogy az istenek nyomára jöhetnek. Ő azokra a kérdésekre akart szorítkozni, a melyek az emberi életet és az emberi kötelességeket érintik. De mivel ezen kötelességek közé sorozta az istenek iránti kegyességet is, mégis határozott nézetet kellett alkotnia magának az istenségről,¹⁾ s mivel csak saját elvei szerint járhatott el, akarata ellenére is ez új theologianak alkotója lett, a mely tudományos hiányai dacára a következő korokra nagy hatással volt. Az emberi cselekmények értékét céljuk észszerűsége szerint ítélte meg; ennek megfelelőleg a világ egészében is kereste a célt, a melynek minden szolgálni tartozik; ezt pedig az embernek javában vélte fölismerni. Így jutott azon meggyőződésre, hogy a világ csak egy mindenható, jóságos, bölcs és mindentudó lénynek műve lehet, a kinek esze a mienket éppannyira fölülmúlja, mint a világ nagysága, a melyben lakik, a mi testünkét; a kinek szeme mindent áttekint, gondviselése mindent, a legnagyobbat és a legkisebbet körül fogja.²⁾ Ezen lénynek viszonyát a görög nép vallásához, a melynek őszinte híve volt, Sokrates nem vizsgálja, kortársainak szokása szerint majd istenekről, majd istenről vagy istenségről beszél. Hiszi, hogy az istenek mindent javunkra igazgatnak, hogy rendelkezéseikbe föltétlenül bele kell nyugodnunk, parancsaiknak föltétlenül engedelmeskednünk; hogy a kegyes érzület a legjobb istentisztelet, s hogy egyébként az istenséget mindenki saját népének szokása szerint tartozik imádni.³⁾ Népének hitétől nem szakad el, a sok isteneket egynek alárendeli, úgy hogy azok a világnak egyes részeiben s az emberi élet egyes viszonyaiban ugyanazon ész képviselik, a melyet, mint az egész világot átölelő hatalmat a legfőbb isten képvisel.⁴⁾ Sokrates vallása tehát jöllehet népének vallását nem tagadta meg, az istenség egységének hitén alapul.

Ezen alaphoz hű maradt a görög bölcsezet további történetének legtöbb képviselője is. Az istenség világhozí viszonyának módosulásait, a mint az a

kisebb iskolákban mutatkozott: nem követjük részletesebben. Ezen iskolák egy része a monotheismus ügyét közvetve, csak annyiban vitte előre, a mennyiben a meglevő vallások felbomlasztása által egyengették útját ez új, jobb vallásnak. A Sokrates utáni kor legnagyobb bölcsesei a néphittel szemben sokkal szabadabb állást foglaltak el, mint ő s határozottan sürgették a néphit megtisztítását a philosophia segélyével. E tekintetben egy sem gyakorolt közöttük oly mély, századokra kiterjedő hatást a vallásos tudat fejlődésére, mint Sokrates nagy tanítványa Plato, a kinek vallásos világnézete alapjában tiszta és szellemi monotheismus. Ki van fejtve bölcsezszerete Dialektikának nevezett részében. A tüneményvilág fölött és mögött van Plato szerint az örök, testnélküli változatlan lényeknek, az ideáknak országa¹⁾ s az ideák egész világának élén áll a Jó, a végtelen lény, a mely alapja minden gondolkozásnak és minden létnek; a mely a dolgoknak valóságukat s képzeleteinknek igazságukat adja, a ki felé minden gondolatunk és ténykedésünk irányul, habár mi őt magát tiszta alakjában csak nehezen, s legtöbbször csak képmásaiban és hatásaiban szemléljük.²⁾ Ez a jó, ez a végtelen lény az isten; a jóság az istenség leglényegesebb tulajdonsága, jósága következtében alakította a világot, jósággal és bölcsességgel igazgatja az emberek sorsát, egészében és részeiben; a ki tiszta életével az isten jóságát és tökéletességét utánozza, annak végül minden dolgok javára szolgál. Az istenség nem féltékeny az emberek boldogsága miatt, mint ezt a régiebb költők állították, mert a jó irigységet nem ismer. Nem változhatik s nem mutathatja magát másnak, mint a mi, mert a tökéletes változhatatlan, s tőle minden hazugság idegen. Egészen szellemi természetű, kedve és kedvetlenség fölött álló, bajoktól érintetlen; a mythusok, a melyek az istenek gyengéiről, szenvedélyeiről és vétkeiről szólnak, méltatlan mesék; az igazi istentisztelet tiszta érzületben és erényes életben áll, nem az imákban és áldozati adományokban, a melyekről az értelmetlenség azt hiszi, hogy velük az isteneket megtiszteli, a gonoszság azt reméli, hogy velük őket megvesztegeti. Ezen tételek tisztábban keresztyén talajon sem találhatók fel, s tényleg Plato ezen nyilatkozatai a keresztyén egyház tanítóinak századokon át irányadóul szolgáltak az istenség eszméjének

¹⁾ Aristol. *Metaphys.* A, 6

²⁾ Xenophon *Memorabilia Socratis* I, 1, 19.

³⁾ Ugyanott I, 1, 1.

⁴⁾ Plato *Theætatos* 149 C.

¹⁾ Plato, *Cratylus* 439 C.

²⁾ Philebos 14 C. *Phaedrus* 96 A.

kifejezésénél s bibliai elbeszélések magyarázatánál. — Ennek daczára a görög polytheismust Plato sem adja fel, sőt mint a nevelés alapját megtartandónak véli, mert úgymond az embereket előbb hazugsággal kell nevelni, csak azután igazsággal, előbb mythosok, azután tudományos ismeret által, a ki tehát az utóbbihoz nem jut el, mint tényleg nem jut el az emberek nagy tömege, az egész életén át a mythosokra s a megfelelő istentiszteleti formára van utalva.¹⁾ De annál komolyabban sürgeti Plato, hogy mythosokból s a vallásos hagyományból és cultusból minden erkölcsileg hátrányos s az istenséghez méltatlan eltávolíttassék; ezért ítéli meg oly szigorúan népének nagy költőit, a kik közül Homert és Hesiodost nem is engedné az államba. Mint költőket talán túrné, de mint vallástanítókat el kell vetnie őket.

Az istenek egységének tana élesebben ki van fejezve Aristotelesnél. Valamint a világ csak egy, úgy legfőbb mozgató okának is egynek kell lennie; ez az ok csak a világon kívüli, tiszta, soha nem szunnyadó gondolkodású, szakadatlanul működő szellem lehet. Az a gondolat, hogy az istenség csak személyes lény lehet, határozottabban elő térbe lép nála, mint Platonál, s mélyebben gyökerezik rendszerében, ellenben a gondviselésről szóló tan módosítást szenved. Az istenség a legfőbb mozgató ok, mely az ég forgásának indítást ad, a mely felé minden törekszik; a természetben czélszerűség uralkodik s az ember életében meg van az összefüggés az erkölcsi érték és a belső boldogság között.²⁾ A legfőbb isten mellett Aristoteles szerint a csillagok sphaeráiban más örök lények is vannak; ez a polytheismusban az igaz mozzanat, a többi úgymond csak a törvényhozás és a közönséges haszon miatt lett hozzá toldva, a tömeg megnyerése végett. Aristoteles monotheismus szigorúbb mint Platóé, a nép vallására szüksége nincs, de politikai tekintetből tűri azt, és saját rendszerében bizonyos kapcsolódási pontokat hagy számára.

A legközelebbi nagy görög bölcsészeti iskolában a stoikusoknál e monotheismus pantheismussá lesz. Tanuk szerint egy lény az, a mely minden dolgok alakját és anyagát létrehozza, s ezen világ idejének végén ismét magába fölveszi,

hogy egy bizonyos időszak leteltével ugyanezt a világot újra megteremtse s a dolgok körfutását, mely öröktől fogva tart, örökké folytassa. Ez a lény az őanyag és őserő egyszerre; ez a teremtő tűz, a mely átalakulásaiban a többi elemeket létrehozza, de egyszersmind a legfőbb szellem, a világnak esze és törvénye, az istenség.¹⁾ Minden természeti erők és szellemek csak részei ezen egy erőnek, a mely minden fölött ki van öntve. Amennyiben immár mindenben ugyanazon isteni erő működik, mindent a vallásos tisztelet tárgyává tehetni, istenné personificálhatni; de mivel a valóságban csak az az őserő az, mely mindenféle dolgokban különféle formákban megjelenik, amaz isteni alakokat nem szabad önálló személyes lényeknek tartanunk, hanem csak a természeti erők mithikus ábrázolásainak. A stoikusok vallásfelfogása egyrészt az epikureizmus és a skepsis ellenében védelmébe veszi a nép hitét, kimutatva, hogy a mythosoknak, még azoknak is, a melyek az istenekhez nem méltók és látszólag egészen képtelenek, megvan a maguk jó értelme, s védelmébe fogadja a jövődölésekben való hitet s hasonló dolgokat. Másrészt azonban nem helyeselhetik mindezt olyan értelemben, a milyent a néphit tulajdonított neki; az istenek helyére ők természeti dolgokat, az égi testeket, az elemeket, a föld gyümölcseit, az emberiség nagy embereit és jóltevőit állítják. A nép vallását tehát symbolikusan átmagyarázzák; ők megalapítói amaz allegorikus magyarázási módnak, a mely a görögöktől a zsidókhoz s azoktól tovább a keresztyénekhez terjedt s mindenütt oly sok tévelynek lón szülője.

Plato, Aristoteles és a stoikusok képviselik azon három vallásos világnézetet, amelyből sok századon át táplálkoztak a görög és római birchdalomban mindazok, a kik a nép vallását nagyon zavarosnak, a vallástalanságot nagyon vigasztalannak és üresnek találták. Az eklektikus római bölcsészetben e férfiak tanai a legkülönfélébb arányban keverődtek egymással és más tanokkal, s az isten egységének tudatát bele vitték a keresztyénség fellépésének ideje körül a római birchdalom lakosságának összes mivelte köreibe.

A talaj ekként egy egyszerűbb, tisztább és igazabb istenhít számára a görög szellem fejlődése által hatalmasan elő volt készítve. A nem-

¹⁾ De Republica 11, 369.

²⁾ Aristot. De Caelo 11, 3, Ethica Nicomach. V. 3.

¹⁾ Diogenes Laertiusnál. VII, 134. kk.

zet nagy költői, főleg a tragoediáirók továbbra is gyakorolták a vallási eszmék terén nemesítő hatásukat; az Aristoteles utáni bölcsészeknél pedig mindig erősebb lesz az az óhajtás, hogy isteni kijelentés útján nyerjék meg az igazság ismeretét, a melynek önálló és öntevékeny felkutatását az elbágyadó gondolkozás lassanként lehetetlennek kezdte tartani. Ez a kettős érzélem, egyrészt az elcsüggedő lemondás, sőt kétségbeesés az emberi szellem ereje felől, másrészt a vágy és epeedés az igazságot föltáró isteni kijelentés után, ez képezi az idők teljességének alaphangulatát a görög és római világban.

De bármily hatalmasan készítette elő a görög költészet és bölcsészet az elméket és szíveket az egy, szellemi és erkölcsi istenben való hit befogadására, ez a hit a maga éltető erejével nem belőle és nem általa lett az emberiség nagy részének közös birtokává. A világosság, a melynek fényében Hellas ege alatt csak egyes nagy ihletett szellemek szemei gyönyörködtek, kelet felől tündöklött fel, hogy legyen — mint Jesaiás mondja — „népeknek világosságává.“¹⁾ Kis-Ázsiában, Syria és Aegyptom között, a partvidék lakóinak egy része a philisteusok után Palestinának nevezett kisdud országban lakott egy évezredes ősnépecske; az egy istenben való hit azon tiszta alakjában, a melyben Mesterünk tanítása után mi is valljuk, innen terjedt el az ó világ népei közé. Ez által Izrael azon népek közé jutott, a melyek az emberiség történetére a legnagyobb befolyást gyakorolták. Mi ennek titka, hogy a pálmát még Hellas elől is magához ragadta?

Nem csak nagy és harcias nemzetek, hatalmas világbirodalmak alkotói, hanem kis népek is sokszor világtörténeti hivatást töltenek be, habár fennállásuk ideje alatt nem sokat számítanak is. Nálunk nem jut az emberi élet minden oldala teljes kifejlődésre. Az emberi, a maga teljességében csak nagy, az az nagyszámú népnél fejlődhetik ki, mert egy kis népben ehhez nincs meg a kellő tehetséges egyének különfélesége és nagy száma. Ha a kis nép jelentőségre akar jutni, akkor specialitássá kell lennie. De akkor aztán ezen egy tehetségének odaadó és kitartó ápolása egyetlen talentumának tökéletes kiművelése által kiváló helyet foglalhat el a nemzetek sorában, s a műveltség történetében, kivált a vallás-erkölcsi téren

fontosabb szerepet tölthet be, mint a milyenre nem egy, sokkal nagyobb nép képes.

Ezen az úton jutott nagy jelentőségre Izrael, a kinek földje az ó világ más nagy birodalmaihoz, Assyriához, Persiához, Chaldaeahoz, vagy Aegyptomhoz hasonlítva a legparányibb államokhoz tartozott, s a ki fennállásának ideje alatt majd Assyriának, majd Chaldaeanek, majd Persiának s a görögöknek alattvalója volt. A műveltség és vallás történetében mégis sokkal nagyobb jelentősége van, mint az említett birodalmak akár melyikének. Vallása fejlettség és emelkedettség tekintetében nemcsak felülmulta a rokonépeket mind, hanem diadalmasan túlélt minden megrázkódtatást s magának a népnek nemzeti önállóságát is; s az emberiség három legnevezetesebb vallása közül kettőnek, a keresztyénségnek és Islamnak szintén életet adott. Izrael népének egész ereje, egész dicsősége vallásában van. Más téren, a mely ezzel nem függ közvetlenül össze, jelentősége nem több a semminél. Ezen kizárólagos vallási irányának magyarázata azon viszonyokban van, a melyek közt történetén átment és főleg azon módon, a hogyan néppé lett. Történetének élén egy vallási herosnak, Mózesnek alakja áll, a ki népének vallását reformálta, nemzeti egységének alapjánál a Jahvéval¹⁾ kötött szövetséget tette. A kit az ósapák el v addai név alatt imádtak, az Mózesnek Jahve név alatt jelentette ki magát.²⁾ Nem csuda, ha e vallásheros, „a kihez hasonló próféta nem támadott Izraelben, a kit ismert volna Jahve színről-szinre,³⁾ reá nyomta a maga jellemének bélyegét Izrael történetének egész további folyamára, s Izrael, valamint legnagyobb nemzeti alakja, úgy maga is első sorban a vallásnak élt. — Története kevés kivétellel csupa szenvedés volt. A kisdud nép Dávid és Salamon mintegy hetven évig tartó dicsőségteljes uralkodása után ketté szakadt, és majd egymást irtotta

¹⁾ Izrael istenének tulajdon neve, a melyet Jehova alakban tanultunk ismerni az Ó T. modern népies fordításaiban, a mint ismeretes mindössze valami három vagy négy helyen fordul elő, a többi esetekben Istennel vagy Urral van helyettesítve. Ez az eljárás nem helyes, mert a tulajdon név nem fordítható. E tekintetben a fordítások következtelének. De következtelének abban is, hogy azon néhány helyet, a hol meghagyták, nem correct, hanem eltorzított alakjában közlik. A tulajdon név helyes formája J a h v e, mivel ez az Ó T. szövegének számtalan bizonyítékából kitünik; a J e h o v a alak csak körülbelül 1520 óta jött szokásba, és már Le Mersaiez Drurius és Cappellus kimutatták annak helyt elen voltát.

²⁾ Et. 6, 3 kk. 3, 13 kk.

³⁾ Deut. 34, 10.

véres pártviszályban, majd a szomszédos nagyhatalmak, Assyria, Damascus és Chaldaea rabigája alatt nyögött, s ha olykor rövid időre lerázta bilincseit, csakhamar annál súlyosabbakat kapott helyettük. Az éjszaki törzsek országát mintegy harmadfél száz évi fennállása után Salmanaszar 722. Kr. e. végkép megsemmisítette, lakosainak színt-javát Assyriába hurczoltatta, a hol az a környező idegen népekbe egészen beleolvad, s vele természetesen a Jahve-vallás elveszett. A megmaradt Juda, a mely ezentúl egy maga képviselte a Jakobnak adott ígéret örökösait, számtalanszor lett idegen hadseregtől elárasztva, fel-dúlva, városai felégetve és romba döntve, lakossága megtizedelve, míg 588 Kr. e. a nagy Chald hódító Nebukadnezar a Dávid városára is üszköt vetett, fölégette a Jahve lakóhelyét a Sion templomát is, és a tartomány lakosságának nagyobb részét Babyloniába hurczoltatta. Valóban, ez az egész történet vérrel-könnyel van tele, s nagyon alkalmas arra, hogy a benne szenvedőleg szereplők lelkét a világ hiúságától elterelje, s befelé irányítsa a léleknek saját mélységei felé, a hol a vallás igazságai megfogamzanak; hogy oda irányítsa őt minden létnek, saját létünknek is örök, változatlan alapja felé, a kit Istennek nevezünk, s a ki után földi létünk vergődései között szünetlenül vágyódik lelkünk, mert békét csak nála talál. E történet képe valóban érthetővé teszi előttünk, hogy Izrael legjobbjai népük több mint ezer éves története alatt lelkük egész erejével a vallásnak éltek, s hogy így általuk Izrael a vallás népe lőn.

E vallásnak legemelkedettebb, legtisztább alakját erkölcsi monotheismusnak nevezzük. Az út, a melyen a nemzetnek végig kellett mennie, míg befogadására egészében megérett, hosszú és sokszor fájdalmas volt. Történetét leírják az ótestamentom szent könyvei, a melyek mind vele állanak többé vagy kevésbé szoros vonatkozásban, körülbelül ezer évről tartalmaznak írott emlékeket. Ezen történet lefolyása, legalább egyes nevezetesebb részeiben és hőseiben a bibliai történetekből ismeretes előttünk. Azt látjuk belőle, hogy ama tisztult és szellemi isten-hit, a melyet Mesterünk tanítása után mi is vallásunknak vallunk, nemzeti önállóságának folyamán szinte soha sem volt Izrael népe egészének, hanem csak a nemzet egyes jeleseinek, vagy a legjobb esetben a nemzet egy kisebbségének vallása.

Ezen ihletett lelkek, a kiknek olykor-olykor sikerült nagyobb pártot szerezniök eszméik megvalósítására, Izrael prófétái voltak. Mig népük a zöld dombokon és berkekben Jahve oltárai mellett áldozott a kanaani Baalnak, Aseranak, Kamosnak, Moleknek, Astartenek, s az apák egyszerű vallását mindenféle idegen szokásokkal keverte, Izrael prófétái fölemelkedtek az egyedüli, szent és igazságos istenben való hithez, a ki az ő akaratát, vagyis a jót a világban megvalósítja. Ezt a hitet száza-daik és irataik segítségével soha nem csüggedő lelkesedéssel igyekeztek népük szívébe vésni, s így közvetve az emberiség közös kincsévé tenni. Ezen hitüknek egyéni kifejezései és hirdetői azon eszményi képek is, a melyeket a történetnek folyásáról maguknak alkottak, s a melyeknek megvalósítását a jövendőtől várták.

Nekik maguknak nem sikerült saját tiszta vallási tanaikkal népüket minden ízében áthatni. A prophetismus kihalt, mielőtt a monotheismus Izrael egész népének vallásává lett volna. Sem a lánglelkű Illés és Elizeus csatakiáltása, a mellyel Jahve hiveit a Baal ellen harczra szólította, sem Jesaias fenséges bizonyágtételei, sem a számüzetés szenvedései nem voltak képesek a hűtellen Izraelt az egy élő Istennek szolgálatában megtartani. Juda állami létének végén, vagyis a Kr. e. 6. század elején, mikor Nebukadnezar seregei Jerusalemet megszállva tartották, a próféták Jahvismusának hivei csak egy pártot képeztek, és pedig nem is nagyot. Jeremias majdnem egészen magára hagyatva áll ellenfelei között, s hogy milyen kevés hatással voltak szózatai környezetére, azt megdöbbenően mutatják ama szavak, a melyekkel az Aegyptomba menekült judaeaiak, a kiknek feleségei idegen isteneknek áldoztak, Patrosban a prófétának feleltek: „A szót, a melyet szó-lottál volt nekünk Jahve nevében, nem akarjuk hallani tőled. Hanem kétség nélkül azt cselekesz-szük, a mi kiszármazott a mi számból, hogy áldozatot tégyünk az ég királynéjának, s neki ital-áldozattal áldozunk, a miképen cselekedtünk mi és apáink, királyaink és fejedelmeink a Juda városaiban és Jerusalemben, és jóllaktunk kenyérrel és gyönyörűségben voltunk, és semmi gonoszt nem láttunk. De a mióta az ég királynéjának megszüntünk áldozni és neki italáldozatot hozni, minden nélkül szűkölködünk, a fegyver és éhség miatt veszünk el.“¹⁾

¹⁾ Jer. 44, 16 kk.

Igen vonzó és sok tekintetben épületes volna mélyebben belébocsátkozni azon küzdelmek vizsgálatába, a melyeket Izrael prófétái a maguk tiszta vallásának hirdetésében végig vívtak. De már a tárgynak szinte kimeríthetetlen bősége és gazdagsága is lehetetlenné teszi, hogy ezen rövid óra határai között abba ereszkedjünk. Különbösen is ezen — kerek számmal mondjuk — hatszáz éves küzdelem történetét az ótestamentom elbeszéli, de főleg prófétái irataiban mindnyájunknak kezében itt vannak, s ha olykor csak töredékes közleményeket nyújtanak is, viszont annál részletesebben világítják meg a küzdelem egyes fordulót, a melyek többnyire magának Izrael történetének is forduló pontjai voltak. Hanem e helyett — kitűzött themánknak megfelelőleg, — forduljunk inkább ama kérdéshez: mi volt ezen izraeli monotheismusként jellemző és megkülönböztető sajátossága szemben amazzal, a melyet a görögöknél tanultunk ismerni, s mi volt az oka, hogy a vallásnak ez a formája Izraeltól s nem a görögöktől kiindulólágot lett a nyugati népek sajátjává?

A próféták erkölcsi monotheismusa nem az isten egységére és erkölcsi tulajdonságaira vonatkozó elméleti, tudományos meggyőződést jelent. A próféták nem mint bölcsekedők, hanem mint vallásegységnek tűntek ki; az tehát, a mit náluk erkölcsi monotheismus névvel jelezünk, az ő vallásuknak sajátos kitűnő voltát jelenti. Valláosságuk éltető forrása az igazság és jog istenében való rendíthetetlen hit és bizalom volt, a mely bátorsággal övezte fel őket a világ hatalmasaival szemben is, úgy hogy azok nem egyszer remegve kerültek a találkozást Jahve ítéletének és akaratának hirdetőivel.¹⁾ Ezen hitnek gyümölcse az erkölcsi komolyság, a mely a bűnbánatnak e hirdetőit eltöltötte és vezette egész életükben; az istenükkel való benső egységnek tudata, mely oly eleven és oly erélyes náluk, hogy egyenesen Jahve követéinek s az ő igéje hirdetőinek nevezték magukat; a tisztelet és félelem, a melytől népük istenével szemben magukat áthatva érezték. Ekként Jahve szent akarata volt egész belső életük törvénye. Csak ez, az Izrael istenében való mély és erős hitük, az ő parancsairól való szigorú felfogásuk adta nekik az erőt és bátorságot, hogy válságos és reájuk nézve veszedelmes viszonyok között sem el nem hallgattak, sem a tömegnek és hatalmas vezetőinek akaratához nem

alkalmazkodtak. Ez a hit óvta meg őket a vesztéstől, hogy azon kísértések között, a melyek őket időnként körülfojták, el ne essenek, és benső elhivatásukhoz hűek maradjanak. Így lettek a Jahve vallásának megőrzőivé, végre erkölcsi monotheismussá nemesítve azt.

Ez az erkölcsi monotheismus tehát saját vallási életüknek terméke. Az egy istenben való hit, a mint fentebb láttuk, Izrael prófétái nélkül is megszületett volna; de az a körülmény az ő nagy érdemükből és történelmi jelentésükből nem von le semmit. !A görög költők és bölcsesek egy istene más volt, mint az izraeli prófétáké; nem volt oly minden ízében erkölcsi. Am annak is voltak erkölcsi tulajdonságai, és nem egy bölcsestannak tanában világosan előtérbe is lépnek. De nagyon kétséges, hogy úgy lett volna-e ez a nép hitében is, ha a monotheismus a bölcsesek gondolkozása útján abba átmehetett volna. Ellenben a próféták istenének legbensőbb lényegét alkotta a szentség, igazságosság és könyörületeség. „Irgalmasságot akarok, és nem áldozatot, és istennek ismeretét inkább az égő áldozatnál,“ így szól már egyik legrégebbi követe által, a kinek irata az ó-testamentomban reánk maradt²⁾ és hasonlóan egy kortársának szája által: „Folyjon mint a víz, a jog, s az igazságosság, mint ki nem szikkadó patak.“³⁾ De a legfontosabb, hogy a mi a prófétákat eltöltötte, a mi valójukat átmelegítette, s éppen azért másokban is hasonló meleget tudott kelteni, az az élő vallás volt. A bölcsestannak hatása inkább negatív maradt, aláásta a polytheismust, de nem tudott annak romjain valami jobbat fölépíteni. S bármily jelentékeny is a szolgálat, a melyet a görög bölcsestannak a keresztyénség elterjedésének az elmék előkészítésével tett, midőn az utóbbi a történetben fölépített s a régi polytheistikus vallások ellen sikra vonult, ugyancsak ez a bölcsestannak volt a pogányság utolsó és legmakacsabb harciosa. A Kr. utáni 4 század közepén a görög bölcsestannak Julianus Apostata császári védnöksége alatt minden még megmaradt erejét összeszedte, hogy leverje a győztes hatalomként előnyomuló gyűlölt keresztyénséget. De az újat, a jobbat az izraeli profetizmus hozta a világba s a próféták legnagyobbika juttatta teljességre. S éppen mert vallás volt az, a mi után a kor epedett s a mi a profetizmus-

¹⁾ Kir. 21, 20.

²⁾ Hos. 6, 6.

³⁾ Amos 5, 24.

ban tökéletességre jutott, azért talált a próféták vallása, a mely az írástudók iskoláiban, de még inkább a Jahvével való egységért imádkozó kegyesek lelkében a profetizmus kihalása után is tovább élt. fogékony talajra, s azért lett sok népnek sajátjává.

Mivel ez a vallás a próféták saját lelki életének kifejezése, azért értéke és igazsága megmarad, akár mennyire bővüljenek is ismereteink a világra és annak törvényeire vonatkozólag. Vallási életüknek megnyilatkozásai. szövegeik és irataik örökre vonzóak, az épülésnek forrásai és az áhíthatnak táplálói maradnak számunkra, épen azért. mert hitben erős lelkeknek megnyilatkozásai. Ugyancsak ez az oka, hogy felfogásuk az isteni világkormányzásról alapjában tiszta és emelkedett, habár részleteiben ma már korlátoznak és particularistának kell is azt neveznünk; s hogy az erkölcsi világrend legemelkedettebb rajza is az általuk vázolt kép keretében marad.

Miután feladatukat megoldották, s hűségük és bizalmuk a Jahve-vallást az egy, szellemi isten lélekben és igazságban való imádásává nemesítette, letűntek a történet színteréről, munkájuk folytatását a papokra és írástudókra hagyva. De a ki igazán él, az ha meghal is, dicsőbb alakban új életre kél. Ilyen új és dicsőbb alakban kelt életre a profetizmus a Nazarethi Jézusban, a ki Izrael prófétáit maga is elődeinek nevezi, és tanításának számos alap gondolatát tőlük veszi. Kortársai közül is sokan, épúgy mint Keresztelő Jánost, prófétának tartották őt¹⁾, s azt hitték, hogy benne Illés, Jeremiás, vagy más régi próféta kelt új életre.²⁾ Az ő vallása, a keresztyénség alapítójának személye nélkül nem érhető; de azok a tények, a melyekre főntebb madártávlatból rámutattunk, bizonyítják, hogy az ő fellépése a történetben nem volt előkészítés hiányában, hanem ellenkezőleg, főleg Izrael vallásában sok jelenség előre mutatott az ő eljövételére.

Az a szoros összefüggés, a mely az ő tanítása és Izrael prófétái között van, az magyarázza, hogy gondolataink és érzelmeink, hitünk és cselekvésünk sokkal inkább vannak befolyásolva a régi Izrael, mint más culturnépek, Hellas vagy Róma szelleme által. Az az ősapák, a patriarchák istenét a magunkénak valljuk. Az erkölcsi monoteizmus tova plántálása képezi: Izrael nagy jelen-

tőségét az emberiség történetében, az emelte e maroknyi népet azon nemzetek közé, a melyek az emberiség történetére a legnagyobb befolyással voltak. Izrael vallásában az emberi szellemnek egy oly megnyilatkozása jutott a fejlődés legmagasabb fokára, a mely sokkal általánosabb, mint a művészet és tudomány. A görög műveltség ismerete, a görög művészet élvezése csak egy aránylag kicsiny osztálynak sajátja; ellenben a vallás minden osztály, minden kör szellemi életének központját képezi.

Idők jönnek, s az örökkévalóság tengerébe letűnnek; új világnézetek és tanok lépnek föl a régiek helyén, s az igazság igényével hódítanak és járszalagukra fűznek nagy tömegeket. Az örökös változás és erjedés között mindig üdvös viszszaemenni a múltból örökölt szellemi javaink forrásához és tisztán föltárni azok eredetét. Ezen javak között a legdrágábbak egyike az egy istenben való hit. Ez órában, a melyben a hétköznapi élet zajától visszavonulva, annak poros és fojtó légköréből, fölemelkedést keresett lelkünk, igen alkalmas elmékedési tárgyul kínálkozott e téma: az általunk vallott egy isten-hitnek eredetét néhány vonásban megvilágítani. S ha sikerült, tisztelt hallgatóim, önök egy némelyikénél föléb-reszteni a vágyat, ezen elmékedést tovább folytatni, az itt nyújtott vázlatot az ó-testamentomi szent könyvekből, főleg a próféták irataiból és történetéből bővebb és részletesebb tartalommal megtölteni, akkor kitűzött célomat elértem!

PUKÁNSZKY BÉLA.

BELFÖLD.

A hegyaljai új egyházmegye szavazatszedő bizottsága az egyházak választó szavazatát fölbontotta. Eredménye: minden egyházból beküldött és érvényesnek kijelentett 24 szavazattal Radvány István kir. tanácsos választatott meg újra egyházmegyei felügyelőnek, — 20 szavazattal pedig 4 ellenében az eddigi alesperes és helyettes főesperes Thúróczi Pál főesperesnek. — A választás ezen eredménye a megválasztottakkal közöltett s a január hóban megtartandó egyházmegyei közgyűlésen fog kihirdettetni.

A magasii egyház Bójtós János p.-sz.-lászlói lelkész választotta lelkészévé s az helyét f. hó 12-én el is foglalta.

¹⁾ Mát. 21, 11. Márk 6, 15. Luk. 7, 16.

²⁾ Máté 16, 14. Márk 8, 28. Luk. 9, 19.

A dunántúli ének- és zenepártoló egyesület a következő körlevelet küldötte a tanító egyesületekhez: „Nagytiszteletű Lelkész, s Tanítóegyesületi Elnök Úr! Zenepártoló egyesületünk választmányának határozatából van szerencsém a t. tanítóegyesület részére a következő műveket megküldeni: a) Evang. egyházi dallamok. b) Palmaágak. Karénekek férfikarra. c) Palme, 110 kurze u. leichte Vorspiele. d) Karácsonyi karének. Egyuttal egyházi énekgyűnk s a vallásos érzület ápolása érdekében teljes tisztelettel arra kérem egyesületünk nevében Nagytiszteletűségedet, hogy: a) kegyeskednék intézkedni, hogy tanítóegyesületük az ev. egyházi zene s ének művelését is felvegye munkaprogramjába, gyűlésein alkalmilag tegye tanácskozás tárgyává az egyházi énekek művelésének, betanításának s megkedveltetésének módjait, jelölje meg az esperesség legkedveltebb dallamait, mutasson iránnyt az egyházi énekkarok felállítására s vezetésére nézve, s nyújtson alkalmat orgona-művek előadására, s az előadás tárgyilagos és tanulságos megbeszélésére; b) kegyeskednék a mellékelt felhívás, aláírási iv és évi jelentés felhasználásával egyesületünk számára új hiveket, tagokat szerezni. Maradtam egyesületünket jóindulatába ajánlottan, kiváló tisztelettel Nagytiszteletűségednek kész szolgája Sopron, 1897. decz. 20. K a p i G y u l a titkár.

A zemplén-csanalosi egyház választásáról hozott minapi tudósításunkat megczáfolta egy váratlan fordulat; egyetlen jelölt volt, azon kívül mást tehát nem is lehetett volna megválasztani, hanem nem tartották meg a választó gyűlést.

KÜLFÖLD.

A Canisius-ünnepélyek a Luthert és a reformációt szidalmazó legújabb pápai encyklika értelmében és szellemében tehát lezajlottak mindenfelé a pápás országokban s különösen Németország ultramontán vidékein. Lefolyásukról majd csak a jövő alkalommal referálhatunk. Most inkább Canisius személyisége és annak jelentősége érdekelhet bennünket. Tudvalevőleg az ultramontanizmus hazája Spanyolország, onnan került Franciaországba s csak századunk 3-ik és 4-ik évtizedében Németországba. A reakció eme fekete szellemének s az egyházi absolutizmusnak főképviselelje a prot. hitszabadság összes vívmányaival szemben a spanyol Loyola Ignác, s ennek egyik legméltóbb követője és harcosa majd 5 évtizeden át Canisius Péter, szül. 1521. Tanult Kölnben és Löwenben. Sorra megszerezte az akad. fokozatokat. A tudós hírében álló férfiú 22 éves korában lépett be a jezsuita rendbe, s ő volt annak legelső német tagja.

Az augsburgi püspök kíséretében részt vesz a tridenti zsinaton, a hol Laincz és Salmeron, ez a 2 nagyhirű jezsuita elbűvölte őt a rend iránti odaadásában és lelkesedésében. Bajor Vilmos fejedelem meghívására Ingolstadtban tanár lesz, s már a második évben rectorrá is választották. Ferdinánd király ösztönzésére Bécsbe megy át s itt szervezte a jezsuita collégiumot. Különösen mint szónokot és gyóntatót ünnepezték. Bálványa volt a nőknek, bizalmasa az udvarnak s jezsuita szellemben való reformátora az egyetemnek. A katholicizmus erősítése, a pápás érdekek terjesztése, a rend posíciójának biztosítása s a protestantizmus lehető megsemmisítése való működésének vezérelve Ausztriában. Rövid időn már azt jelenthette a generálisnak: „a király kezeink között van, úgy szereti a jezsuitákat, mint testvéreit.” Itt írja híres kátéját 1554., a melynek rövidebb népies kivonata 130 év alatt 400 kiadást ért, s Luther kis kátéja kath. vetélytársának tekintették. Az ő műve, hogy a jezsuiták „örök időkre“ a bécsi egyetemen 2 tanszéket nyertek; ő honosította meg őket Prágában s ő szervezett ott nemesek és szegényebbek számára nevelőintézeteket és konviktusokat.

Mint felső Németország kinevezett provinciális Silézia és Poroszország romanizálása volt legközelebbi feladata. S a mit hajdan Bonifácus tett a pápásság, azt tette Canisius a német birodalomban az ellenreformáció szolgálatában. Jellemre nézve ravasz és önző volt, ki úgy a jót, mint a roszt a rideg számítás körébe vonta; fölfelé hizelgő, lefelé zsarnok; egyenlő eleganciával mozog a fejedelmek sima parkettjein s a felsőbb női körök háló termeiben, ki személyes vallásosságát és askétikus hajlamait ép úgy, mint egyházi és világi eszélyes politikáját ritka művészetel csak egy czélnak: az ellenreformációnak szolgálatába hajtotta. Mint új provinciális résztvesz a regensburgi és augsburgi birodalmi gyűlésen s a wormszi vallási értekezleten, mely utóbbin Melanchthon jelenlétében hintette el az evangélikusok közzé a visszavonás tűzét.

A prédikálás és a vallásos tanítás az ő élet-eleme, s a merre csak megfordult széles nagy Németországban, a prot. eretnokség ellensúlyozására fektette a fősúlyt. Különösen Bajorországot „megtisztította az eretnokségtől,” s a laza püspökökkel szemben a tridentinum értelmében erőlyes disciplináris reformokra is törekedett. A működése és hírneke tetőpontján álló férfiú ellen azonban talán irigységből vagy erős önállósága miatt később hatalmas oppositio támadt, s oly sok dicsőséggel és eredményel viselt provinciális állásáról is lemondani volt kénytelen. Azután Dillingenben, majd Insbruckban prédikálásal és műveinek megírásával foglalkozott. Műveiben kérlelhetlen pápás polemikát űz a protestan-

tismussal szemben. 1597. decz. 21. abban a jól eső tudatban hunyt el, hogy rendjének a német provinciákban mindenféle az utat egyengette s az ellenreformáció művét az egész vonalon eredményesen megindította.

A spanyol-jezsuita szellem kovása áthatotta a német körök érzését és gondolkozását. A többire felel az ellenreformáció további rémes története. A mai ultramontanizmusnak világos a célja a Canisius-jubileumokkal! Megnyitni a német birodalmat a jezsuiták számára, leszorítani a protestantizmust minden téren, s Canossába indítani a német politikát — im ez kedvelt témája az ultramontanizmusnak s életcélja a mostani „békepápanak.“ Valóban ideje, hogy Hoensbroech gróf megnyitotta a világ szeméit az ultramontanizmus lényege és eszközei tekintetében, s hogy kellő értékükre redukálta a Canisius-ünnepélyekkel űzött önző pápás egyházpolitikai irányzatokat! *Hinc illae lacrymae* — a pápás sajtóban!

Az ókatholikusok nemzetközi bécsi kongresszusát nagy érdeklődéssel kísérték kath. és prot. részről egyaránt, s tényleg a kongresszuson is az evangy. jellegű kath. reformmozgalom életrevalósága és nagy jelentősége volt észlelhető. A reformáció óta ez a legfontosabb vallásos mozgalom, mely a ker. lelkiismeret reakciójában gyökerezik Róma és vaticánium bálványával szemben. Hogy az államférfiak és kormányok maig is mostohán bánanak vele, az az idők szomorú jele, és Schulte forrásszerű műve az ókatholicizmusról annak sajnos beigazolása. A tengernyi nehézségekkel szemben német kath. földön egyházilag is szervezkedett, és Dollinger vezetése mellett a Krisztusban vetett tántoríthatlan hit alapjára helyezkedett. Az utrechti egyházhoz való csatlakozása eredményezte azt, hogy már a 2-ik ókath. kongresszuson püspököt választott és avatott Reinens boroszlói egyháztörténeti professor személyében. Ez volt Bonifácus napjai óta Németország legelső Rómától mentes kath. püspöke, ki viszont a svájcei püspököt avatta Herzog berni tanár személyében. A további kongresszusok, u. m. a konstánci, freiburgi, boroszlói, mainzi stb., az ókatholicizmus külső terjedésének és belső izmosodásának stádiumait jelzik. Sajnos, hogy a vatikáni „Hungerdogma“ s a sok pápás zaklatás sok nehézséget gördített az ókath. reformmozgalom útjába s nem egy tanárnak vagy hivatalnoknak a kenyér miatt maig is meg kell tagadnia jobb kath. meggyőződését.

Az ókath. egyházat maig is a vértanúság koronája övezi és Krisztus keresztjének hordozása dicsőíti. Pedig az igazi katholicitást, az összes ker. népekkel való egyete-

mes közösség érzetét ő képviseli igazán főleg azzal az egyházzal szemben, mely magát úgy történetileg, mint dogmatikailag az örök városhoz és annak papi fejedelmeihez köti. Ez az ideális egyetemes katholicitás korántsem „phantóm“, mint Harnack professor akarja, sőt inkább reális valóság, mely úgy a keleti egyházak, mint az angol amerikai püspöki és prot. egyházak magasabb eszményi értelemben vett úniójában gyökerezik. Ez a „katholikus“ ideál Lipsius szeméi előtt is lebegett, a midőn a „Theol. Jahresbericht“-ben „interkonfesszionális“ czim alatt rovatot nyitott, s annak vezetését az összehasonlító hitvallástan leghivatottabb elméleti és gyakorlati művelőjére: Nippold tanárra, Hase jenai örökösére bízta.

Mint a bécsi kongresszus tudósításaiból olvasom, a lengyel uralom alatt álló Ausztriában félték az ókatholikusok a Schönerer-ek és Wolf-ok haragjától, kik nem elég német nemzeti érzületet látnak az osztrák ókatholikusokban, kiket pedig épen németségük miatt üldöznék p. o. Csehországban. Az osztrák jezsuita uralom maig sem engedte azoknak egy püspök vezetése melletti szervezkedését, s ennek hiánya érezhető az osztrák ókatholicizmus belső és külső életében egyaránt. Különösen Ausztriában tudják és ismerik a gyakorlatban azt, hogy mi az a Hungerdogma, holott épen itt ezeken meg ezeken gondolkoznak kath. egyházi és vallásos kérdésekben úgy, mint hajdan a vaticáni oppositio hatalmas feje Dollinger gondolkozott. A mélyebben érzők épen a kenyér miatt hallgatni kénytelenek, az indifferenzizmus és materializmus tömegeivel pedig a jezsuiták a történet bizonyossága szerint mindenkor megbékültek.

Örvendetes, hogy a bécsi kongresszuson újból hangsúlyozták a bonni úniói értekezletek helyreállítását, a berni kath. theol. fakultás nemzetközi fölségelezését, a Michaud tanár által szerkesztett „nemzetközi theol. folyóiratnak“ a legszelesebb körökben való terjesztését stb., mely kérdésekről a vendégül meghívott Nippold tanár igen érdekesen és tanulságosan értekezett.

Az ókatholikusok úgy a tan, mint a kultusz és szervezet tekintetében lényegesen különböznek és eltérnek a jezsuita és vatikáni katholicizmustól, mint lényegében pápás hittől, a melynek az írásban s a ker. traditioiban semmi nyoma. Vallásos életüket és közösségük szellemét tekintve velünk protestánsokkal rokonok. Így a misénél, a melynek elnevezését az úrvacsora ünnepére alkalmazva Luther is megtartotta. Az ókatholikusok nemcsak tagadják az ész- és írásellenes transsubstantiatio scholastikus theóriáját, hanem egyúttal tagadják Krisztus golgothai áldozatának ismételtetését, s az úrvacsorának áldozati jellegét egyedül arra alapítják, hogy Krisztus realiter jelen

van az elemekben, s hogy az úrvacsora emelkedető ünnep Krisztus egyszersmindenkorra hozott golgothai áldoztára. Az ókatholikusok úrvacsorájának tehát semmi köze a pápások babonás érzékies, sőt materialista felfogásához. Igen szépen utalt arra a különbségre Weiber ókath. püspök Thummel prot. lelkész krefelli tüle-rős kifakadásai alkalmából. Időközileg az ókatholicismus Németországon túl is diadalról-diadalra halad. Miraglia piacenzai lelkész Olaszországban a bécsi kongresszusról hazatérve, egész gyülekezetével együtt antipapás nemzeti egyházat szervezett, mitsem törődve a pápai kiközösítés átkával. Campelló gróffal együtt tehát szakított a pápasággal s a bibliai evangeliumhoz tért vissza, s ez, mint Luther életéből tudjuk, egyelőre elég, sőt sok abban az Olaszországban, mely a pápaság történeti szivességeit 2 ezer éven át közvetlen tapasztalatból ismeri. A másik fontos esemény az ókatholicismus külső történetében egy lengyel ókath. egyház keletkezése Éjszakamerikában, a melynek legközelebb Herzog svájci püspök által fölavatandó püspöke Bosboroski leend, ki „a chicagói lengyel kath. diöcesis püspöke“ czimét fogja viselni. Csendben bár, de annál intensívebben halad Róma nagy bosszúságára az ókath. reformmozgalom ügye, mert a Krisztusban vetett hit az ő fundamentoma és egyetlen szegeletköve!

„Interconfessionális“ czime alatt Bey-schlagnál azt olvasom, hogy a porosz kultuszminister jelentése szerint a múlt évben ev. templomokra és gyülekezetekre adományképen befolyt 1.249,420, ev. intézetekre és egyletekre 2.611,807, tehát összesen 3.861,227 márka; — kath. templomokra ellenben 2.375,525, s intézetekre és belső egyházi szükségletekre 1.056,086, tehát összesen 3.431,611 márka, mely utóbbi összegben a porosz ókatholikusok 15.000 márkát tevő egyházi hagyományai is foglaltatnak. Facta loquuntur!
Dr. Szlávik Máttyás.

TEMETŐ.

Okályi Adolf M. T. vázseczi lelkész folyó évi december hó 24-én életének 61., hosszú és nehéz betegség után elhunyt.

ÜZENETEK.

G. M. Ugyan tréfál velünk a véletlen szeszélye. A kívánt példányt elküldöttük; egy példány visszaérkezett, szalagja leszakadt, nem tudta a posta kézhez juttatni. Bizonyosan ez volt! Most megint elküldöttem. — H. L. Köszönöm; a mostanit be kellett végezni! Mentül előbb! — Sz. M. Nem szorulnak ki! Mindig van hely az ilyeneknek!

Az újvidéki ágost. hitv. evang. egyházközség

kántortanítói

állomásra pályázatot hirdet. Fizetés 700 frt havonkénti részletekben. Nagy temetés 1 frt, kis temetés 50 kr. Tanítási nyelv magyar-tót. Folyamodványok azonnal küldendőek alólirotthoz.

Ujvidék, 1897. 24, XII.

Belohorszky Gábor

82 1—1

ev. főesperes.

Pályázat tanári állásra.

A szarvasi államilag segélyezett ág. hitv. ev. főgymnásiumnál

klaszszika-filologiai

esetleg latin s bármely modern nyelvi tanszékre pályázat nyitattik.

Az alkalmazandó rendes tanár évi díja 1200 frt törzsfizetés, 250 frt lakáspénz, 100 frtnyi ötödéves pótlék, mely utóbbi előny az alkalmazandó véglegesítésétől számít. A rendes tanárok törzsfizetése utóbb 1400—1600 frtig emelkedhetik. Üresedés és kiválóság esetén előléptetésre van kilátás. Az intézetbe lépő az országos tanárnyugdíjnak kötelezett tagja.

Csak ág. h. evangélikusok bírnak kilátással véglegesítésre s oklevelesek a próbaév után figyelemben részesülnek.

Nem oklevelesek csak helyettesül alkalmazhatók. Ezek évi díja 800 frt és 100 frt lakáspénz.

A pályázók életkorukra, vallásukra, tanulmányaikra, képesítésükre, egészségükre, eddigi szolgálataikra, hadkötelezettségükre vonatkozó irataikat f. évi december 31-éig a főgymnasium igazgatójához küldjék.

A megválasztott hivatalát 1898. január 6-kán tartozik elfoglalni.

Szarvason, 1897. december 15.

Mikolay Mihály

80. 2—2

főgym. felügyelő.